

**Т. Бикова, к. філол. н., доц.,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

**ВЕЛИКА УКРАЇНА І "МАЛА" БАТЬКІВЩИНА
У ПОЕТИЧНИХ ВІЗІЯХ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА І ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

У статті на основі творчості Тараса Шевченка і Юрія Федьковича розкрито найважливіші значеннєві вектори поняття "батьківщина", особливості її інтерпретації у поезії двох митців, зроблено висновок про значення творчості письменників у процесі консолідації українських земель.

Ключові слова: батьківщина, "мала" батьківщина, поетична творчість, символика, поетика.

В статье на основе творчества Тараса Шевченко и Юрия Федьковича раскрыты важнейшие смысловые векторы понятия "родина", особенности его интерпретации в поэзии двух писателей, сделан вывод о значении творчества писателей в процессе консолидации украинских земель.

Ключевые слова: родина, "малая" родина, поэтическое творчество, символика, поэтика.

The article deals with essential sense of "homeland" in Taras Shevchenko's and Yuriy Fedkovych's creative works.

Key words: fatherland, "small" homeland, poetical creative works, symbolics, poetry.

Поет для рідного народу – це провісник його національного "я", національного духу і національної ідеї. Нерідко складається так, що справжні національні поети, які присвячують своє життя рідній нації, стають такими далеко за територіальними межами свого рідного краю. Так відбулося і в житті двох великих і непересічних особистостей, митців – Тараса Шевченка і Юрія Федьковича. Їх життя, подвижницька праця є яскравим підтвердженням того, що справжні національні поети народжуються в чужій землі від великої туги за рідною землею. Тарас Шевченко як поет проявив себе під холодним і дощовим небом Санкт-Петербурга, а Юрій Федькович став писати рідною йому мовою під час перебування у царській армії поблизу Італії, де відбувалася австро-італо-французька війна. Обидва митці, перебуваючи під впливом страшної туги і ностальгії за рідною землею, реалізували і "виплеснули" цю ностальгію у поетичних візіях.

Творчість обох письменників розглядалася багатьма дослідниками з точки зору порівняльного аспекту, починаючи ще з кінця XIX століття (І. Франко, С. Єфремов, Л. Білецький, Г. Сидоренко, М. Коцюбинська, Г. Грабович та ін). Варто зауважити, що у поезії особливо раннього Ю. Федьковича чимала кількість Шевченкових мотивів, образів, алюзій, навіть віршостилістики.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених творчості письменників, поняття "батьківщина" у розумінні Великої України та малої батьківщини не розкривалося належним чином. Отже, завдання наукової статті полягає в тому, щоб на прикладі поетичної спадщини Тараса Шевченка і Юрія Федьковича дослідити і розкрити основні значеннєві вектори поняття "батьківщина" у поетичній візії обох митців слова; зробити висновок про значення творчості обох письменників у процесі консолідації українських земель.

Для Ю. Федьковича Т. Шевченко був справжнім духовним поводитирем, орієнтиром на нелегкій тернистій письменницькій ниві. Саме поезія Т. Шевченка відкрила для Ю. Федьковича красу українського поетичного слова. Своє ставлення до Т. Шевченка та інших творців нової української літератури Ю. Федькович висловив у листі до К. Горбала: "Нема у вас там у якій книгарні Шевченкові діла купити або хоть "Марусеньку"? Ей, тото ж би я рад та ще рад! Гину, братчику, за Українов..." [10, 80]. Дійсно, у творчості двох поетів багато спільних рис і мотивів, адже погляди на проблеми, які їх оточували, були суголосні: на першому місці – любов до рідної України, турбота про її багатостраждальний народ.

Чимала кількість науковців, зокрема Г. Сидоренко, звертають увагу на вірші Ю. Федьковича у зв'язку із застосуванням ритміки, властивої народним пісням, відзначаючи у них характер наслідування Шевченкових віршів: "Після Шевченка майже усі українські поети вважали своїм обов'язком звертатися до народнопісенної ритміки, головне до коломийкового її типу" [12, 45]. Підкреслюючи Шевченків вплив на Ю. Федьковича, авторка додає: "У Федьковича коломийковий вірш має навіть типовий шевченківський анжамбеман" [12, 46]. При аналізі та порівнянні поезій Т. Шевченка і Ю. Федьковича справді можна побачити цей прийом у віршах, коли переноситься фраза або частина слова з попереднього рядка в наступний, що зумовлено незбігом ритмічної

паузи зі смисловою. Наприклад, у Т. Шевченка: "Не смійтеся, чужі люде! Церков-домовина Розвалиться... і з-під неї Встане Україна"; у Ю. Федьковича: "Не плач, серце, Буковино, – Що ж мусиш робити, Коли така уже доля Твоя на сім світі!.." [15, 94]. Це дає поезіям обох поетів версифікаційну гнучкість, розмовну інтонацію, усуває ритмічну монотонність [8, 322]. Проте не підтверджує думку про цілковите наслідування і применшення поетичного таланту Ю. Федьковича, адже стосується це насамперед "зручних" для аналізу творів і не відображає поетичний всесвіт письменника.

Зауважмо, що Г. Грабович у праці "Поет як міфотворець", говорячи про Т. Шевченка, зокрема зазначає: "Це мученик і пророк, що живе життям народу й лише для народу" [4, 28–29]. Ці слова доречні й до письменницького таланту Ю. Федьковича.

Буковина для Ю. Федьковича стала тією Україною для Т. Шевченка, до якої тягнулася його душа, його найсокровенніші помисли, тому на деякий момент ті мотиви, наболілі для Т. Шевченка, карбували серце і молодого буковинця, звідси й моменти наслідування і часткова втрата власної індивідуальності. Та сила природи таланту Ю. Федьковича давалася взнаки: почавши від несвідомого наслідування і захоплення творчістю свого "національного вчителя, батька", він поступово виробляє свій індивідуальний письменницький стиль.

М. Коцюбинська, ведучи мову про Федьковичеві запозичення з Т. Шевченка, зауважує, що, "мабуть, тут мають місце неусвідомлені ремінісценції, бо жоден поет не дозволив би собі так вільно позичати чуже поетичне формулювання, не застерігши, що воно чуже. Просто Шевченкове слово було еталоном, символом української поезії. Адже сам тип поета, уособлений у постаті Шевченка, був дуже природним, привабливим, життєво необхідним для української поезії" [7, 255].

Л. Білецький з цього приводу зазначає: "Я можу пояснити таку несподівану перемену ще й тим, що поет в 50-х роках наслідував німецьких поетів: Невбауера, Гетого, Гайного, Улянда й інш." [1, 25]. Засвоївши чужий його національній душі стиль і познайомившись за деякий час зі своїм рідним, на прикладі творів Т. Шевченка, Ю. Федькович звільнився від своєрідного "шваркоту німецького", що почав його глушити. Власне, у Шевченковій поезії він знайшов те життєдайне джерело, що, як жива свята вода, змило все чуже,

нерідне і навернуло на свій національний ґрунт, відродило бажання жити і творити для рідної Буковини рідною, не чужою, мовою своєї нації.

Науково вагомим є дослідження інтерпретації поняття "батьківщини" у творчості Т. Шевченка, зроблене у "Словнику мови Шевченка" літературознавцями. З'ясовуємо кількість повторів поняття "батьківщина" з різними значеннями: чи то глобального масштабу – Україна, чи то більш локального сприйняття як "мала" батьківщина, що пов'язане з його місцем народження. У цьому джерелі відбувається фіксація вживань назв "Малоросія", "Україна", "Украйна", "Вкраїна" – відповідно 3, 201, 33 та 28 разів [13, 18, 392, 359].

І. Франко писав, що почуття батьківщини у Т. Шевченка "основується свідомо та твердо на любові до всіх людей, на бажанні загально людського братерства, на прихильності до всіх пригноблених і покривджених, між котрими перша і найближча серцю поета його рідна "Україна"" [16, 13].

Іван Огієнко, досліджуючи мову творів Т. Шевченка, подає у праці й різні аспекти вживання митцем назви Україна. Наголошується насамперед на територіальному, історичному, політичному і національному аспектах [6, 232–235]. Є. Маланюк: так зазначав щодо вживання у творах Т. Шевченка поняття "батьківщина": "Занадто він був зв'язаний із самим національним еством своєї Батьківщини, занадто страшну в своїй реальності Україну носив в собі самім" [9, 29].

Вживання Т. Шевченком самого імені "Україна" у поезії влучно визначила Т. Даренська: "...поет вперше зробив його символічним за своєю суттю, тобто таким, що окрім етнічно-географічного, несе в собі національно-культурний, політичний і історіософський смисл, стаючи, таким чином, символом національної й духовної самоідентифікації людини. До Т. Шевченка ім'я "Україна" такого значення не мала. Ідентичність українців визнавалася і усвідомлювалася ними самими у свідомості до зовсім інших принципів, насамперед, до віросповідання і підданства певному монарху" [5, 166–167]. Отже, Ю. Федькович на терені західноукраїнської літератури виявився письменником, який своєю поезією запровадив сприйняття України Т. Шевченком у західноукраїнську літературу кінця ХІХ століття. Співець красної

Буковини і славного роду гуцулів, Ю. Федькович "одним із перших українських літераторів висував ідею нероздільності українських земель" [2, 199], відтворив ліричним словом специфіку буття краю, його героїку, тяжіння до "Великої України", й уже цим протиставився розповсюдженій у краї в ті часи масовій свідомості "просто православного народу".

Виходячи із тлумачення поняття "батьківщина" у поезії Т. Шевченка, спроб інтерпретації значення цього поняття для нього, варто в порівняльному аспекті розглянути, власне, як це поняття інтерпретується й у творчості Ю. Федьковича. У його поетичному світосприйнятті поняття "батьківщина" охоплює також декілька значень. Насамперед – у розумінні "малої батьківщини", тобто певної територіальної одиниці, місця, де він народився, у даному випадку Буковини.

По-друге, батьківщина для нього сприймається як Велика Україна, причому та, яку не роз'єднує Дністер на два береги – це і Галичина, Буковина та Східна Україна: "Та й затужить, коли би воля, Одну ми пісню із Подоля, Другу думку з Чорногорки, Щоб чути аж за море; Третю прошу заспівати При зеленім гаю, Щоб вчули всі дівчата На козацькім краю" [14, 84].

У численних поезіях можна побачити як автор, звертаючись до своїх читачів, закликає їх до єдності та консолідації земель під однією назвою – "Україна".

Враховуючи міркування багатьох дослідників, зауважмо, що поняття батьківщини у творчості Т. Шевченка і Ю. Федьковича слід розглядати у декількох значеннях: у вузькому значенні як місце народження та проживання, локальний ландшафт, у широкому – це певні на підсвідомому рівні асоціації, рефлексії своїх почуттів, з особистим баченням минулого, теперішнього та майбутнього.

Дійсно, для Т. Шевченка властиві тверді переконання: усе, що не вбирає в себе поняття "батьківщини" або не окреслене її природними символами, належить до "чужини".

У Т. Шевченка є і міфічний, і суб'єктивний характер прив'язаності до конкретної землі, до конкретної географічної території – до своєї батьківщини, що, як відомо, є важливим фактором етнічної ідентифікації, навіть якщо особа не проживає на її території або не володіє нею. Для поета це не просто земля, ландшафт, а опередметизована "земля-батьківщина". Вона "породжує" духовний

зв'язок взаємозалежності й постійних рефлексій про її минуле, сьогодення й майбуття, про її значення і для Т. Шевченка, і для його земляків [3, 68].

Подібне сприйняття батьківщини, з чітко визначеною національною символікою, поняттями рідної землі можна побачити й у поезії Ю. Федьковича, що є яскравим підтвердженням його підсвідомої прив'язаності до конкретної території: "Бо то в нас лиш на Україні Ще зозульки чути; На стороні, пане-брате, Вже єї не буде..." [14, 94].

Свою батьківщину Т. Шевченко подає через природні її символи (Дніпро, могили, гори, степи, садок, лани, калина, верби і т. ін.). Дніпром він починає свою поетичну творчість ("Реве та стогне Дніпр широкий") і закінчує її ("Дніпро, Україну згадаєм"): "Широкий Дніпр не гомонить: Розбивши вітер чорні хмари Ліг біля моря одпочить" [17, 11]; "Дніпро, Україну згадаєм, Веселі селища в гаях, Могили-гори на степах – І веселенько заспіваєм" [18, 309].

Аналогічні природні символи, асоціації можемо зустріти й у поезії Ю. Федьковича. До речі, варто зауважити, що природний символ річки на означення чи то великої України, чи то "малої батьківщини" у поезії Ю. Федьковича розширений до вживання декількох гідронімів на географічне позначення території: "Ци Дністер то буйно бурий на Подолі грає?" [14, 21]; "Бо моя мати мене породила В чистім поли при Дунаю" [14, 27]; "Ци знаєш, де ті сині наші гори, Де Черемшу, де буйного ізвори..." [14, 45]; "Он колишесь тихий Дніпер, вечір, він дрімає..." [14, 46]; "Де водиці запросити – Ци у Дону, ци в Дунаю?" [14, 82].

Отже, основний зміст, що вкладають Т. Шевченко і Ю. Федькович у поняття "батьківщини" охоплює декілька параметрів, які доречно розкрити на прикладах із поезії митців. Передусім, Україна у творчості обох письменників постає як персоніфікований образ. Так, у Т. Шевченка: "...Сміється і ридає / Уся Україна!", "Встане Україна" [19, 1, 44]; у Ю. Федьковича: "А та мати Україна, Та болісна мати, Вмивається кривавими, Під хрестами стоя!.." [14, 153]. Виступаючи як складова національного буття, Україна-батьківщина є для письменників матір'ю – найріднішою в цілому світі. Тому в поезії наявна чимала кількість звертань до цього персоніфікованого образу. Так, у Т. Шевченка: "...моя ненько, / Моя Україно" [19, 1, 51]; "Подивись тепер на матір, / На свою Україну" [19, 1, 221]; "А ти, моя

Україно. / Безталанна вдово" [19, 1, 238]; "Україно! Україно! / Оце твої діти" [19, 1, 250]; "...Плач, Україно! / Бездітна вдовице!" [19, 1, 250]; "Люблю, як щиру, вірну дружину, / Як безталанну свою Вкраїну!" [19, 2, 50]; "Я всю мізерію оддав / Моїй Україні небозі..." [19, 2, 257]. У Ю. Федьковича: "Ох, не плач лиш, не журися, Україно-мати!", [14, 95], "Буковино, Волощино, Мамко моя, ненько, Як на тебе подивлюся – Гуляє серденько", "Буковино, мамко моя, Вовік тобі слава" [14, 110] та ін.

Чимала кількість поезій письменників асоціює поняття батьківщини в поезії з конкретною географічною територією, точно вказується, де відбувається та чи інша подія. Причому Ю. Федькович більше вживає географічних місцевих назв на означення території. У Т. Шевченка: "В Україну верталися" [19, 1, 74], "Лютує голод в Україні" [19, 2, 30]. У Ю. Федьковича: "І буду Вам співати, що Підгір'є діє, Як тамки сонце світить, як там місяць гріє" [14, 31]; "Чо" ж кидаєш, руський сину, Україну-матку? Чо" ж кидаєш, недовірку, Рідне Запороже..." [14, 95].

Батьківщина для Т. Шевченка і Ю. Федьковича є образом-метою їхніх роздумів, спогадів, мрій, прагнень. У Т. Шевченка: "Та про Україну мені заспівай" [19, 1, 19]; "Та хоч крізь сон подивлюся / На ту Україну" [19, 1, 139]; "І згадую Україну" [19, 2, 64]; "Може ще я подивлюся / На мою Україну" [19, 2, 236]. У Ю. Федьковича: "Повій, вітре, повій, буйний, Відки тя чекаю, Та привій ми хоть листочок з козацького краю, А з нашої Буковини Мальовану квітку..." [14, 99].

У поетичній візії письменників батьківщина виступає і як джерело національної пам'яті-слави. Т. Шевченко: "Гине слава, батьківщина" [19, 1, 41]; Ю. Федькович: "А ми, братя, не покинем Наше Запороже. Бо на тій Запорожі Хата на помості, В паніматки-України Будемо за гості" [14, 95].

Поняття Великої України і "малої" батьківщини для Т. Шевченка і Ю. Федьковича є також історією українського етносу. Т. Шевченко: "Було колись – в Україні / Ревіли гармати" [19, 1, 65]; "Тяжко, Тяжко мені стало, / Так, мов я читаю / Історію України" [19, 1, 248]; Ю. Федькович: "Хто ж то може знов забути могили, кургани, Де козацтво українське, славні атамани Свою славу сном провадять, славов серце гріють... Україно, Запороже, можна вас забути?.." [14, 46].

Суттєвим доповненням переліку значень поняття "батьківщина" у розумінні обох письменників є ще один важливий аспект. Як відомо, Ю. Федькович для себе свідомо обирає місію, яку виконував для Центральної та Східної України Т. Шевченко, звідси чимала кількість алюзій до його творчості, та й до його образу зокрема. Консенсус у сприйнятті України – Наддніпрянщини і Західної – Ю. Федьковичем і Т. Шевченком виявився у творенні образу краю, без якого на чужині щире серце не проживе, проте й удома не витримає: "Най тутки трісне, тутки гине!". Звернення "буковинського соловія" до "руського" (названого ще й "віщуном на козацькі діти", тобто національним пророком) перебирає почесний і відповідальний обов'язок "тужити" за Т. Шевченка – принаймні до доби, коли в Україні "засоріє". Саме тому для Ю. Федьковича Велика Україна асоціюється, окрім вищезгаданих значень, і з творчістю Т. Шевченка, його вчителя і натхненника на велику споживницьку справу. Поет добровільно вибирає для себе вінець поета-провісника кращої долі для рідного народу: "Ліпше сам я рано встану, А сповівшись щиро Богу, Займу плуги круторогі, Зорю гори та й долину, Зорю свою Буковину, Як наш Тарас, як мій тато Научив мене орати..." [14, 104]. Ця асоціація постаті Т. Шевченка як батька, "Кобзаря Русі, Мартира України, предтечі нашої волі і слави" з самою Україною є продовженням розробки теми великої і малої батьківщини у творчості Ю. Федьковича. Навіть у своїй громадській діяльності Ю. Федькович покладався на авторитет Т. Шевченка: "Шевченко, батько наш, Шевченко! Уже се слово саме є таке чудотворне, що нічо не треба, лиш горючі, аби літерацькі наші узурпати, що гей тоті рапаві жаби по Галичині сегодне крикають, тудя позалізали, де їм бог судив бути: у болото. Шевченко, соловію! Хто сріберного твого голосочку раз чув, чи може той жабиного крікоту дождити?" [11, 29].

Ю. Федькович завжди розумів шкідливість розрізнення українських земель, закликав до об'єднання всіх свідомих сил. Так, символ мосту виступає у поезії "До мого брата Олекси Чернявського" консолідантом українських земель в обопільній справі – для України-Русі – це символ добування батьківської волі і слави, а для Галичини – це впевненість у поверненні православної віри: "Мости, брате Олексику, Мости, мій друже, Єднай нашу Буковину з Червоною Русев" [14, 106]. А у поезії "Нива" консолідуючою силою Ю. Федькович наділяє голос поета-співця: "А

я заспіваю поруському краю, Щоб було далеко, далеко мя чути; Від Чорної гори до Дніпра-Дунаю Розсипся ми, пісне, барвінком та рутов!" [14, 105].

Отже, у поетичній візії Т. Шевченка і Ю. Федьковича поняття Великої України і "малої" батьківщини охоплюють декілька значень, що свідчить про національну, культурну спорідненість митців, про продовження традицій і думок Т. Шевченка у західноукраїнській літературі. Поняття "батьківщини" чи то Великої України, чи то "малої" батьківщини, у широкому розумінні, виконує у Т. Шевченка та Ю. Федьковича функцію консолідації національної спільноти і є складовою процесу їхнього національного самоствердження та самоідентифікації як свідомого, осмисленого ототожнення себе з українською національною спільнотою.

1. Білецький Л. Осип Федькович / Л. Білецький // Білецький Л. Самостійна думка. – Кн. 1. – Чернівці, 1935. – С. 21–32.
2. Бондар М. П. Юрій Федькович / М. П. Бондар // Історія української літератури XIX століття: У 2 кн. – Кн. 2: Підручник / За ред. акад. М. Г. Жулинського. – К.: Либідь, 2006. – С. 196–229.
- Брижицька С. А. "Я не одинокий...": Національне самоствердження Тараса Шевченка та його вплив на становлення національної ідентичності українців (друга чверть XIX ст. – середина 20-х років XX ст.): Моногр. / С. А. Брижицька. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 192 с.
4. Грабович Г. Поет як міфотворець / Г. Грабович. – К.: Критика, 1997. – 208 с.
5. Даренська Т. В. Український образ світу в ключових символах поетичної творчості Тараса Шевченка: Дис. ... канд. філос. наук: 09.00.12 / Т. В. Даренська. – К., 2002. – 194 с.
6. Іларіон Митрополит. Граматично-стилістичний словник Шевченкової мови / Митрополит Іларіон. – Вінніпег, 1961. – С. 232–235.
7. Коцюбинська М. Література як мистецтво слова. Деякі принципи літературного аналізу художньої мови / М. Коцюбинська. – К.: Наукова думка, 1995. – 323 с.
8. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. – Т. 1 / Авт-уклад. Ю. І. Ковалів. – К.: ВЦ "Академія", 2007. – 608 с.
9. Маланюк Є. Книга спостережень / Євген Маланюк. – К.: Атіка, 1995. – 236 с.
10. Письменники Буковини другої половини XIX – першої половини XX століття: хрестоматія. Ч. 1. / Упоряд. Б. І. Мельничук, М. І. Юрійчук. – Чернівці: Прут, 2001. – 800 с.
11. Півторак В. Стилістика тропової системи Юрія Федьковича / В. Півторак // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2005. – Вип. 274–275. Слов'янська філологія. – С. 109–113.
12. Сидоренко Г. Від класичних норм до верлібру: монографія / Г. Сидоренко. – Вища школа, 1980. – 184 с.
13. Словник мови Шевченка: в двох томах. – К.: Наукова думка, 1964. – Т. 1. – С. 18, 392, 359.
14. Федькович Ю. Твори. – Т. 1. Поезія. – Ч. 1. Лірика / Ю. Федькович. – Чернівці: Буковина, 2004. – 272 с.
15. Федькович Ю. А. Вибрані твори / Ю. А. Федькович. – Ужгород: Карпати, 1978. – 256 с.
16. Франко І. Темне царство / Іван Франко // Франко І. Твори в двадцяти томах. – К.: Держ. в-во худ. літ., 1955. – Т. 17. – С. 9–28.
17. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. / Тарас Шевченко. – К.: Наукова думка, 1989. – Т. 1. Поезії, 1837–1847 рр. – 528 с.
18. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: У 12 т. / Редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. / Тарас Шевченко. – К.: Наукова думка, 1989. – Т. 2. Поезія. 1847–1861 рр. – 592 с.
19. Шевченко